

SPOLU MÍSTO SAMI*Y:

KOLOKVIUM O ARCHITEKTUŘE, BYDLENÍ A SPOLUŽITÍ

Tematický rámec kolokvia

První příspěvek: architektura jako péče/sociálně angažovaná architektura

Sociálně angažovaná architektura se etablovala jako disciplína, která propojuje architektonickou praxi s řešením různých sociálních otázek a vnáší do diskurzu také hledisko sociální zodpovědnosti. Kořeny tohoto konceptu lze vystopovat až ke starověkým filozofiím, například k Platónovu ideálnímu městu, jež zdůrazňovalo roli architektury při prosazování společného dobra prostřednictvím promyšleného plánování. V průběhu dějin usilovala různá hnutí o sladění architektonického návrhu se sociálními ideály, zejména v období renesance a osvícenství, kdy byl urbanismus vnímán jako nástroj „civilizace“ společnosti. Moderní hnutí, především Bauhaus, se pokoušelo spojit estetickou inovaci se sociální reformou a prosazovalo masové veřejné bydlení a komunitně orientované návrhy. S nástupem individualismu a výzvami byrokratické společnosti se však začalo zpochybňovat, zda architektura dokáže účinně reagovat na komplexitu moderního městského života.

V rámci modernismu byla sociálně angažovaná architektura často charakterizována přístupem shora dolů, kdy architektky*architekti a plánovačky*plánovači projektovaly*i své vize na komunity s přesvědčením, že architektura povede k sociálnímu zlepšení. Tento pohled vycházel z utopických ideálů, podle nichž bylo zastavěné prostředí prostředkem k dosažení sociální harmonie a kolektivní pohody. Tento směr však čelil kritice pro nedostatek skutečného zapojení komunit a tendenci přehlížet jemné potřeby rozmanitých skupin obyvatel.

Naopak současné přístupy k sociálně angažované architektuře – například pojetí „architektury jako péče“ – kladou důraz na participaci a empatii v procesu navrhování. Tento posun odráží rostoucí význam zapojení komunitní a potřeby, aby architektky*architekti vystupovali spíše jako facilitátorky*facilitátoři než autoritativní tvůrkyně*tvůrci. Dnešní praxe se soustředí na podporu sociálních interakcí a budování vztahů uvnitř komunit, často prostřednictvím kolaborativních procesů. Tento vývoj signalizuje odklon od pouhého řešení bezprostředních požadavků k holističtějšímu pojetí sociální udržitelnosti, jež zahrnuje dlouhodobé strukturální změny ve společnosti.

Koncept komunity je ústřední v diskusi o sociálně angažované architektuře. Historicky byla komunita často nahlížena prizmatem pojmu *Gemeinschaft*, zdůrazňujícím intimní sociální vazby a kolektivní identity. V modernismu tuto představu někdy zastínila neosobní povaha *Gesellschaft*, kde jsou sociální interakce zprostředkovány širšími společenskými strukturami. Současná architektura se však snaží tyto dva pohledy smířovat vytvářením prostředí, která podporují sociální soudržnost a současně respektují individuální identity.

Myšlenka péče se stala klíčovým rámcem pro porozumění současné architektonické praxi. V tomto pojetí architektura nenaplnuje pouze fyzické potřeby, ale posiluje také sociální vztahy, pocit sounáležitosti a emocionální pohodu, čímž přispívá k odolnosti a udržitelnosti komunit. Tento přístup rezonuje s feministickými teoriemi, které prosazují péči jako základní princip pro nové promyšlení mezilidských vztahů a dynamiky komunit.

Příspěvek do této sekce :

- se může věnovat tomuto historickému srovnání, načrtnout vývoj od top-down přístupů k iniciativám ze zdola nebo kolaborativním modelům
- alternativně se může zaměřit na modernistické pojetí sociální architektury a zasadit do tohoto širšího kontextu konkrétní realizaci Bohuslava Fuchse – budovu dětského Domova Dagmar, v Brně-Žabovřeskách.

Druhý příspěvek: diskriminace Romů v přístupu k bydlení a jeho konsekvence (v kontextu strukturální diskriminace, v návaznosti na historii státních politik zaměřených na romskou populaci a také prostorovou a environmentální spravedlnost)

V souvislosti s institucionální péčí o děti se zaměřujeme na související faktor, a to diskriminaci Romů v přístupu k bydlení. Nevyhovující bytové podmínky nebo nedostupnost/ztráta bydlení mívají závažné zdravotní a sociální dopady, zvyšují riziko ztráty zaměstnání, nestability rodiny a v některých případech jsou důvodem k odebrání dětí a jejich umisťování do institucionální péče. Problematickým faktem je, že tzv. „sociálně-ekonomická situace rodiny“, jež tato závažná rozhodnutí podmiňuje, je vnímána jako individuálního selhání, nikoliv jako důsledek strukturálních nerovností (přístup k bydlení, práci, vzdělání, dluhové pasti, segregace, diskriminační praxe pronajímatelů, obcí i provozovatelů/poskytovatelů služeb). Podobně kriticky a v širším historickém kontextu je třeba pohlížet na současnou praxi odebírání romských dětí z rodin žijících na ubytovnách. Aktéři na centrální a lokální úrovni, zejména lékaři, zástupci policejních složek, státní správy i samosprávy na různých úrovních, volali už od dob Rakousko-Uherské monarchie po převýchově romských dětí v rodinných etnických Čechů a k násilnému odebírání dětí v individuálních případech reálně docházelo v období státního socialismu.

Zásahy do života romských rodin lze v českých zemích chápat jako dlouhodobě se opakující praxi různých státních a samosprávných institucí: už od dob Marie Terezie byli Romové podrobováni režimům převýchovy, dohledu a regulace. Lokální samosprávy se v době monarchie a první republiky často zdráhaly udělovat domovské právo a vykazovaly romské obyvatele mimo katastr obce. V rané fázi budování socialismu byli Romové administrativně přemísťováni na určená pracovní místa a z důvodu nezajištěných ubytovacích kapacit pro rodiny pracovníků a chybějící navazující infrastruktury služeb, tak docházelo k rozdělování rodin. V polovině 60. let, s nástupem masové výstavby panelových domů, stát přistoupil k demolici osad a politice nuceného „rozptylu“ romských obyvatel v rámci sociálně inženýrských asimilačních opatření. V praxi to znamenalo likvidaci komunit v segregovaných ulicích, městských čtvrtích i venkovských lokalitách a rozmísťování jednotlivců a rodin do jiných měst tak, aby domácnosti žily izolovaně jako nukleární rodiny a snížil se počet Romů v jedné lokalitě.

Prostorová a sociální segregace, kterou následně střídají asanace osad či ghett a nucené vystěhovávání (často s odvoláním na hygienu či veřejný pořádek) představuje také opakovaný vzorec. Tuto praxi uplatňovali centrální i lokální aktéři vůči Romům napříč politickými režimy, od dob, kdy se Romové stali objektem politické imaginace a terčem sociálních a populačních politik.

Po roce 1989 Romové masově ztráceli zaměstnání a byli značně ekonomicky znevýhodněni a omezeni, ve srovnání s jinými skupinami, v možnostech zajistit si bydlení v soukromém vlastnictví. Bytů ve vlastnictví města s regulovaným nájmem je konstantně nedostatek a nájemní bydlení je často nedostupné kvůli tržní ceně nájmu, ale také rasismu vlastníků a vlastníků. I v současnosti samospráva s posvěcením státu násilně likvidují bydliště Romů, jak demonstruje aktuální dění v osadě Bedřiška. V tomto, stejně jako v mnoha předchozích případech, nejde jen o likvidaci fyzického prostoru k přežití, ale také zničení komunitního života, násilné zpretrhání vztahů, která se léta budovaly a díky kterým se místo k životu

společně zvelebovalo. Bedřiška je navíc specifická tím, že komunitu zde tvoří romští i neromští obyvatelé, kteří se ale této zvůli brání a díky solidaritě spojenců jsou schopni se organizovat k odporu. Ghetta a osady existují v Česku i na Slovensku dodnes a v souvislosti s jejich existencí vyvstává také problém prostorové a environmentální spravedlnosti. Obce nezajišťují v těchto oblastech odpadové hospodářství, a naopak do těchto lokalit vyváží odpad. Nicméně i mimo tyto sociálně vyloučené lokality se nespravedlivá distribuce veřejných služeb, zeleně, infrastruktury a environmentálních zátěží negativně promítá do kvality bydlení a životních šancí romských rodin.

Příspěvek do této sekce se může zabývat:

- obecnějšími aspekty diskriminace Romů a minimální standardy řešení (Housing First, nediskriminační alokace obecních bytů, dohled nad diskriminací v nájmu, case-management)
- specifickou situací Romů na ubytovnách a souvisejících sociálních problémech (izolovanost, nevhodnost prostředí pro děti, byznys s příspěvky na bydlení mezi provozovateli ubytoven a sociálními odbory, lichva, odebírání dětí z rodin)
- situací lidí bez domova
- environmentální a prostorovou nespravedlivostí
- násilnou asanací a likvidací komunit Romů a jiných skupin obyvatel, násilným vystěhováváním a přemísťováním obyvatel

Třetí příspěvek: komunitní a kooperační formy soužití/bydlení jako protipól neoliberální ideologie individualismu a izolovaného modelu nukleární rodiny

Neoliberální ideologie individualismu a izolovaný model nukleární rodiny jdou ruku v ruce a často vedou k tomu, že se rodina ocitá oddělená od širší podpory příbuzných a přátel. Záchrané sítě slábnou – a v případě rozpadu rodiny či dočasné nepřítomnosti jedné z pečujících osob padá zodpovědnost za uživení rodiny na jedinou osobu. V takových momentech do řešení vstupuje stát, který však nerazí vždy pečující a podpůrný přístup a represivní či necitlivé zásahy mohou situaci dále zhoršovat a končit institucionalizací (psychiatrická léčba, věznice, institucionální péče o děti).

Současné je důstojné a zdravotně nezávadné bydlení ve městech stále nedostupnější nebo finančně neudržitelné – zejména pro mladé a pro lidi, kteří žijí sami. Rostou také projevy osamělosti, stresu a dalších psychických potíží způsobených sociální izolací a nedostatkem zeleně a kvalitních veřejných prostor, které by umožňovaly setkávání, společné tvoření, péči a spolukultivaci životního prostředí. Mnozí proto hledají alternativy k běžnému způsobu bydlení a zapojují se do revitalizace čtvrtí, budování sousedských sítí, komunitních zahrad a dalších forem místního spolužití a sdílení zdrojů.

Alternativu vidíme v hodnotovém rámci etiky péče a v jiném pojetí blízkosti i soužití: spolubydlení, družstevní a komunitní modely, co-housing, sociální nájem se sociální prací a sousedské sítě. Mnohé z těchto forem vznikají zdola, nikoli inženýrsky „shora“, a prokazují udržitelnost i veřejný prospěch.

V našem uměleckém projektu realizovaném s umělkyněmi a dětmi z DD DAGMAR se ukázalo, že silná inspirace přichází i od dětí a dospívajících: jejich vize „Hotelu Only Friends“ – hotelu snů – stojí na myšlence společném tvoření, respektu k jedinečnosti a vzájemné péči. Tyto hodnoty jsou základem infrastruktury péče: sdílené zdroje, rozdělená odpovědnost, a prostředí, v němž nikdo nezůstává sám.

Příspěvek do této tematické sekce se může zaměřit:

- na existující dobré příklady modelů komunitního života a soužití, principy „péče v prostoru“, zároveň rizika (gentrifikace, neplacená péče, vyhoření komunity)

- na formy efektivní sebeorganizace za účelem kultivace životního prostoru
- strategie a příklady dobré praxe v oblasti vztahu mezi obcí a obyvateli (participace obyvatelstva na urbanistickém rozvoji, na využití veřejného prostoru, zlepšení životních podmínek apod.)
- na spolupráci architektů*architektů a místních komunit v projektech postavených na myšlence architektury jako péče

Závěrečná část programu: diskuze

- jak různé praktiky ze zdola ve veřejném prostoru a v rámci bydlení mohou vnášet do veřejného diskurzu nové přístupy a hodnoty a tak přispívat k celospolečenské změně, jak tyto praktiky reagují na systémové nerovnosti a usilují vytvářet budoucnost pro všechny – lidi, faunu a floru ale i opuštěné budovy
- jak se na lokální úrovni sebeorganizovat, vytvářet soběstačná společenství a jakou roli v tom hrají kulturní pracovníctvo a umělectvo - jak může umění mobilizovat, propojovat, a znova prezentovat nějaké příklady dobré praxe
- jak kultura může přispět k edukaci společnosti, vymýcení anti-romských sentimentů, a jaké iniciativy existují v kultuře a umění